

М. В. ПАНЧЕНКО,  
доцент кафедри спеціально-правових дисциплін Академії муніципального управління

## ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРАВОВІДНОСИН ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ СУБ'ЄКТАМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті на основі норм чинного законодавства проведено аналіз змісту правовідносин суб'єктів трудового права під час проходження служби в органах Служби безпеки України та його особливостей.

**Ключові слова:** правовідносини, Служба безпеки України, працівник, роботодавець, права, обов'язки.

**Вступ.** Урегулювання суспільних відносин здійснюється за допомогою правових норм, які приймаються уповноваженими державними органами та вводяться ними в дію. При цьому діяльність будь-якого державного органу тісно пов'язана з регулюванням суспільних відносин, які виникають через застосування найманої праці. Таке правове регулювання не оминає і службово-трудова відносини за участю працівників Служби безпеки України.

**Постановка завдання.** Крім того, на сьогодні питання щодо визначення правової природи та сутності правовідносин є досить поширеною тематикою як дисертаційних, так і монографічних досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких варто відзначити С. С. Алексєєва, М. Г. Александрова, Б. К. Бегічева, Н. Б. Болотіну, К. Н. Гусова, В. В. Жернакова, В. В. Копейчикова, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка та ін. Однак трудові правовідносини в органах Служби безпеки України не були предметом окремого наукового комплексного дослідження.

**Результати дослідження.** Варто відзначити, що при дослідженні поняття правовідносин важливого значення набуває визначення їх змісту, який ми розглянемо на прикладі трудових правовідносин працівників, які виникають під час проходження служби в органах Служби безпеки України, основним завданням якої є захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [1].

Загалом трудові відносини – це добровільний юридичний зв'язок між працівником і роботодавцем. Працівник зобов'язується особисто виконувати визначену трудову функцію за обумовленою спеціаль-

ністю, кваліфікацією, посадою в даній організації з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядкові, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2]. Таке визначення трудових відносин визначає його суб'єктів через їх обов'язки й зміст цих правовідносин, які є двосторонніми відносинами.

Питання про зміст правовідносин є традиційним і доволі розробленим юридичною наукою, де він характеризується синтезом фактичного і юридичного змісту. Наприклад, В. В. Копейчиков визначає юридичний зміст як суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, тобто можливість певних дій уповноважених суб'єктів і необхідність відповідних дій зобов'язаних суб'єктів. Фактичним змістом правовідносин науковець називає саму поведінку суб'єктів, їхню діяльність, в якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін [3].

М. П. Карпушин під юридичним змістом трудових правовідносин розуміє конкретний обов'язок і відповідну цьому правомочність (право) сторони трудового правовідношення, а під матеріальним – їх реалізацію [4]. На думку І. К. Дмитрієвої, зміст трудового правовідношення становить єдність його властивостей і зв'язків. Учасники правовідносин пов'язані між собою суб'єктивними правами і обов'язками, поєднання яких розкриває їх юридичний зміст [5].

З точки зору М. Д. Бойка, зі встановленням трудових правовідносин кожна із сторін набуває певних суб'єктивних прав і на неї покладаються відповідні обов'язки. Суб'єктивні права працюючих за наймом являють собою реалізацію і конкретизацію основних прав, закріплених у Конституції України і конкрети-

зованих у законодавчих актах про працю. Суб'єктивними правами і обов'язками володіє кожний працівник, як суб'єкт трудових правовідносин» [6].

Участь працівників Служби безпеки України у трудових відносинах не створює виключення.

Трудові правовідносини виникають між конкретними суб'єктами на підставі досягнутої між ними угоди. Тому вони є формою втілення конкретних прав і обов'язків. Останні ж ґрунтуються як на статутних правах і обов'язках, визначених законом, так і на домовленостях (умовах), що були узгоджені під час укладення трудового договору. Чинний Кодекс законів про працю більш-менш конкретно визначає права (ст. 2), обов'язки працівника (ст. 139) та роботодавця (ст. 141) [7].

Що стосується розгляду трудових відносин під час проходження працівниками служби в органах Служби безпеки України, то його також неможливо здійснювати без визначення змісту трудових правовідносин та суб'єктів трудового права. Так, В. І. Прокopenko вважає, що під «суб'єктом трудового права» слід розуміти осіб (фізичних або юридичних), які можуть бути учасниками трудових та пов'язаних із ними правовідносин, у котрих вони реалізують надані їм трудові права та виконують трудові обов'язки. Суб'єкти трудового права, на думку П. Д. Пилипенка, – це учасники індивідуальних, трудових та інших відносин, що є предметом трудового права, і які на підставі чинного законодавства наділяються суб'єктивними правами та відповідними обов'язками [9]. Отже, характерною ознакою суб'єктів трудового права є те, що вони наділяються відповідними правами та обов'язками, якими вони розпоряджаються на власний розсуд і які в разі їх порушення захищаються чинним законодавством. Такі права та обов'язки в юридичній літературі часто відносять до змісту трудових правовідносин.

Права та обов'язки працівників органів Служби безпеки України визначаються чинним законодавством України, а саме Законом України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. Відповідно до ст. 19 вищенаведеного Закону кадри Служби безпеки України складають: співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби. Порядок обліку кадрів Служби безпеки України затверджується Головою Служби безпеки України. Також цим Законом закріплено, що трудові відносини працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, регулюються законодавством України про працю (ст. 21).

Службі безпеки України, її органам і співробітникам надається широке коло прав, якими вони користуються при здійсненні своєї діяльності. Такими

правами є: право вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу; входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їх територію і в службові приміщення; одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані і відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись з цією метою службовою документацією і звітністю; проводити гласні і негласні оперативні заходи; здійснювати співробітництво з громадянами України та іншими особами, у тому числі на договірних засадах, та інші права.

На службовців СБ України покладаються і певні обов'язки, які прямо передбачені законодавством: виявляти, припиняти та розкривати злочини, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України; проводити дізнання і слідство у цих справах; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених злочинів; здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань та інше [1]. Проте вищенаведені права та обов'язки більше відносяться до норм адміністративного чи кримінального права, а не трудового права, а тому становлять зміст адміністративно-правових чи кримінально-правових відносин. Що ж стосується трудової діяльності працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, то такі правовідносини регулюються нормами трудового права.

Зміст трудових правовідносин чітко відображається у трудовому договорі, який укладається між працівником та роботодавцем чи уповноваженим ним органом. У нашому випадку мова йде про укладення договору між фізичною особою-працівником з однієї сторони та Службою безпеки України з іншої. Як зазначає в цьому аспекті О. І. Процевський, трудовий договір є універсальним засобом виникнення відповідного правового зв'язку, тобто переростання трудових відносин у трудові правовідносини [10]. Трудовий договір як юридичний факт володіє тією здатністю, що визначає зміст трудових відносин в обсязі умов, що виробляються сторонами при його укладенні [11]. Саме тому з'ясування сутності змісту

трудова правовідносин неможливо без дослідження умов трудового договору.

Важливими складовими змісту правовідносин у процесі проходження служби є обсяг прав та обов'язків роботодавця та права і обов'язки працівника у даному договорі. Сторони повинні дотримуватися вимог, які закріплюються укладеним між ними договором, не порушувати його, а у випадку порушення вживати заходів щодо їх усунення. Ці вимоги повністю поширюються на працівників, які проходять службу в органах Служби безпеки України.

Звичайно, правовий статус органу та покладені на нього повноваження висувають значно вищі вимоги до своїх працівників, проте це не є підставою для обмеження чи порушення закріплених прав працівників та службовців. У свою чергу, працівники Служби безпеки України повинні усвідомлювати той рівень відповідальності, який на них покладається, і сумлінно виконувати свої трудові обов'язки, аби не вчинити дії, які можуть зашкодити безпеці держави в цілому.

Проаналізувавши нормативно-правові акти, що регламентують діяльність Служби безпеки України, хочемо виділити такі групи обов'язків її співробітників:

- інформування Президента України, Голови Уряду України, за їх дорученням – органів державної влади, органів місцевого самоврядування про загрози безпеці України;

- виявлення, попередження і припинення розвідувальної і іншої діяльності спеціальних служб і організацій іноземних держав, також діяльності окремих громадян, спрямованої на спричинення шкоди Україні, злочинів, віднесених законом до компетенції органів Служби безпеки України;

- добування розвідувальної інформації в інтересах забезпечення безпеки України, підвищення її економічного, науково-технічного, оборонного потенціалу;

- забезпечення безпеки у Збройних Силах, пограничних військах, внутрішніх військах, урядового зв'язку і інформації, залізничних військах, військах цивільної оборони, інших військових формуваннях, а також в органах внутрішніх справ, органах податкової поліції, митних органах, органах урядового зв'язку і інформації; об'єктів оборонного комплексу, атомної енергетики, транспорту і зв'язку, інших стратегічних об'єктів, у сфері космічних досліджень і пріоритетних наукових розробок;

- забезпечення безпеки федеральних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів України;

- участь в розробці заходів із захисту відомостей, що становлять державну таємницю, здійснення контролю за забезпеченням їх збереження.

При цьому із загального масиву прав права працівників Служби безпеки України можна поділити на службові й особисті. Службові пов'язані з виконанням посадових обов'язків, їх прийнято називати повноваженнями. Існують загальнослужбові, професійні, посадові повноваження.

До загальнослужбових відносяться повноваження, які має кожен державний службовець.

Виділення професійних прав працівників Служби безпеки України викликано специфікою діяльності, яка ними виконується, і в першу чергу тими обов'язками, які покладені на них. Так, згідно із Законом України «Про Службу безпеки України» [1] для виконання службових обов'язків, встановлених законом, працівник Служби безпеки України може використати права Служби безпеки України, передбачені цим Законом. У даному випадку права Служби безпеки України можна назвати професійними.

Особисті права покликані побічно забезпечувати ефективну діяльність працівника Служби безпеки України, зацікавлюючи його в отриманні премій, у просуванні і т. д. У цій групі прав можна виділити ті, які пов'язані з кар'єрою службовця, з реалізацією його прав на матеріальне забезпечення, відпочинку і на захист.

Погоджуємося із думкою К. Н. Гусова, що основний елемент кожної державної посади – обов'язки. Це її ядро, сенс існування. А права за посадою лише прямо або побічно створюють умови для належного виконання обов'язків [8].

Працівник Служби безпеки України у разі сумніву в правомірності отриманого ним для виконання розпорядження зобов'язаний у письмовій формі негайно повідомити про це своєму безпосередньому керівникові, що видав розпорядження, і вищестоящому керівникові. Якщо вищестоящий керівник, а в його відсутність керівник, що видав розпорядження, у письмовій формі підтверджує вказане розпорядження, працівник зобов'язаний його виконати, за винятком випадків, коли його виконання є адміністративно або кримінально караним діянням.

Також іншими правовими актами, що регулюють окремі види діяльності працівників державних органів, на працівників можуть бути покладені і інші обов'язки – професійні. Відносно працівників Служби безпеки України таким актом є профільний закон – Закон України «Про Службу безпеки України» [1]. У ньому передбачено певні специфічні обов'язки. Так, у межах своїх професійних обов'язків працівник Служби безпеки України повинен своєчасно розглядати звернення громадян і громадських організацій, а також підприємств, установ, організацій, державних органів і органів місцевого самоврядування і приймати по них рішення; дотримуватися встанов-

лених у державному органі правил внутрішнього трудового розпорядку, посадових інструкцій, порядку роботи із службовою інформацією; підтримувати рівень кваліфікації, достатній для виконання своїх посадових обов'язків; зберігати державну і іншу таємницю, що охороняється законом, а також не розголошувати ті, що стали йому відомими у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, відомості, що зачіпають приватне життя, честь і гідність громадян; дбайливо відноситися до державної власності і природних ресурсів тощо.

На нашу думку, професійні обов'язки характерні тільки для певних видів працівників державних органів. Саме тому їх не можна віднести до загально-службових. Але і посадовими вони бути не можуть у зв'язку з тим, що посадові обов'язки працівників Служби безпеки України пов'язані із займаними ними посадами, а тому різноманітні по кожній посаді. Вони можуть розрізнятися навіть

у тих, хто знаходиться на рівних посадах в одному органі.

Погоджуємося із думкою С. Г. Стеценка, що обмеження – теж обов'язки. Це заборони здійснювати певну діяльність, вони здійснюються, як правило, шляхом бездіяльності. Головне ж у них те, що вони обмежують конституційні права громадян України (право займатися підприємницькою діяльністю, брати участь у страйках і т. д.) [12]. Такі обмеження потрібні для забезпечення чіткої роботи працівників Служби безпеки України, попередження зловживань владою, підвищення довіри до них громадян.

**Висновок.** Як висновок зазначимо, що зміст правовідносин суб'єктів трудового права під час проходження служби в органах Служби безпеки України становлять права та обов'язки, що виникають при здійсненні працівниками своїх трудових повноважень, регулюються та захищаються нормами трудового законодавства.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 №2229-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
2. Грузінова Л. П. Трудове право України : навч. посіб. / Л. П. Грузінова, В. Г. Короткін. – К. : МАУП, 2003. – Ч. 1. – 128 с.
3. Правознавство : підручник / [А. І. Берlach, Д. О. Карпенко, В. С. Ковальський та ін.] ; за ред. В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 752 с.
4. Карпушин М. П. Социалистическое трудовое правоотношение / М. П. Карпушин. – М. : Госюриздат, 1958. – 173 с.
5. Российское трудовое право / отв. ред. А. Д. Зайкин. – М. : Изд. группа НОРМА–ИНФРА М., 1998. – 415 с.
6. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посіб. / М. Д. Бойко. – К. : Атіка, 2006. – 312 с.
7. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 №322-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
8. Гусов К. Н. Трудовое право России : учебник / К. Н. Гусов, В. Н. Толкунова. – М. : ТК Велби, Проспект, 2003. – 496 с.
9. Основи трудового права України / за ред. П. Д. Пилипенка. – Львів : Магнолія плюс, 2006. – 276 с.
10. Процевский А. И. Метод правового регулирования трудовых отношений / А. И. Процевский. – М. : Юрид. лит., 1972. – 288 с.
11. Пурей М. М. Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / М. М. Пурей. – Х., 2003. – 17 с.
12. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – Вид. 2-ге, переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 640 с.

#### REFERENCES

1. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 №2229-XII [On the Security Service of Ukraine Law of Ukraine from 25.03.1992 №2229-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Supreme Council*. 1992. № 27. St. 382 [in Ukrainian].
2. Hruzinova, L. P. & Korotkin, V. H. (2003). *Trudove pravo Ukrainy [Employment Ukraine]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
3. Berlach, A. I., Karpenko, D. O., Kovalskyi, V. S., & Kolodii, A. M. et al. (2004). *Pravoznavstvo [Law]*. V. V. Kopeychikov, A. M. Kolodii (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

4. Karpushin, M. P. (1958). *Sotsialisticheskoye trudovoye pravootnosheniye [Socialist employment relationship]*. Moscow: Gosyurizdat [in Russian].
5. Zaykin, A. D. (Eds). (1998). *Rossiyskoye trudovoye pravo [The Russian labor law]*. Moscow: Izd. gruppa NORMA–INFRA [in Russian].
6. Boiko, M. D. (2006). *Trudove pravo Ukrainy [Employment Ukraine]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
7. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon URSS vid 10.12.1971 № 322–VIII [Labor Code of Ukraine: the Law of the USSR of 10.12.1971 № 322–VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Supreme Council*. 1971. № 50. st. 375 [in Ukrainian].
8. Gusov, K. N., & Tolkunova, V. N. (2003). *Trudovoye pravo Rossii [Labour law Russia]*. Moscow: TK Velbi. Prospekt [in Russian].
9. Pylypenko, P. D. (Eds). (2006). *Osnovy trudovoho prava Ukrainy [Labor Law Basics Ukraine]*. Lviv: «Mahno-liia plius» [in Ukrainian].
10. Protsevskiy, A. I. (1972). *Metod pravovogo regulirovaniya trudovykh otnosheniy [The method of legal regulation of labor relations]*. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].
11. Purei, M. M. (2003). Pravo na pratsiu v Ukraini v umovakh rynkovoї ekonomiky [The right to work in Ukraine a market economy]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkov [in Ukrainian].
12. Stetsenko, S. H. (2009). *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law Ukraine]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

М. В. ПАНЧЕНКО

доцент кафедри спеціально-правових дисциплін Академії муніципального управління

### ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАНИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ ВО ВРЕМЯ ПРОХОЖДЕНИЯ СЛУЖБЫ В ОРГАНАХ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ СУБЪЕКТАМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

В статье на основе норм действующего законодательства проведен анализ содержания правоотношений субъектов трудового права во время прохождения службы в органах Службы безопасности Украины и его особенностей.

**Ключевые слова:** правоотношения, Служба безопасности Украины, работник, работодатель, права, обязанности.

M. V. PANCHENKO

associate Professor of specially-legal disciplines of the Academy of municipal management

### FEATURES CONTENTS RELATIONS DURING SERVICE IN BODIES OF SECURITY SERVICE OF UKRAINE SUBJECTS OF LABOR LAW

**Problem setting.** Crisis public relations by means of law taken by the authorized state bodies and entered them into action. This activity of any state agency is closely related to the regulation of social relations that arise from the use of hired labor. This regulation does not bypass and service and labor relations with the participation of the Security Service of Ukraine.

**Analysis of recent researches and publications.** In addition, today the issue of determining the legal nature and essence of relationships is a common theme as dissertations and monographs of foreign and domestic scientists, among which worth mentioning SS Alekseev, MG Alexandrov, BK Behicheva, NB Bolotin, KN Husova VV Zhyrnakova VV Kopeychykvа SM Prylypko, AM Yaroshenko and others.

**Article's main body.** However, the employment relationship in the Security Service of Ukraine have been the subject of a separate scientific research complex.

The article is based on current legislation conducted an analyze of the content of legal labor law during their service in the Security Service of Ukraine and its features.

**Conclusions and prospects for the development.** In conclusion, we note that the content of legal labor law during their service in the Security Service of Ukraine are the rights and obligations arising from the implementation of its workers labor authority, governed and protected by labor laws.

**Key words:** legal, Security Service of Ukraine, employee, employer rights, responsibilities.